

Л.П. Копейцева

ПРОБЛЕМА АВТОРА ТА АВТОРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ В СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Проблема автора – одна з найбільш актуальних проблем у сучасному літературознавстві. Важливість цієї проблеми безперечна, оскільки в творі немає жодного елемента, який не пройшов би крізь призму авторської свідомості.

На сьогодні в розгляді проблеми автора і пов'язаних з нею питань про авторську позицію у галузі літературознавства виявляється широкий спектр думок, існує декілька значень поняття «автор». Це, по-перше, сам письменник, реальна особа, творець твору. По-друге, це абстрактний автор, творча інстанція, чий задум – свідомий або несвідомий – здійснюється в цілому творі. По-третє, це образ автора, локалізований у художній тканині твору як суб'єкт оповіді. Учені використовують різні позначення поняття «автор»: «автор-творець» (М. Бахтін [1]), «образ автора» (В. Виноградов [4], А. Загнітко [7], Н. Бонецька [2], М. Брандес [3]), «автор-оповідач» (І. Роднянська [13]), «голос автора» (В. Кожин [9]) та інші.

Отже, метою нашої статті є здійснення аналізу різних підходів до проблеми автора та авторської позиції.

Літературознавство початку ХХ ст. проблему автора розглядає у двох основних аспектах – образу автора і позиції автора.

Помітну роль у становленні питання про автора художнього твору відіграють праці М. Бахтіна і В. Виноградова. На думку М. Бахтіна, автор – центральне поняття в концепції ученого, початковим моментом якої є філософська думка про переживання людиною своїх відчуттів «зсередини» [1, с.176].

За переконаннями М. Бахтіна, автор здатний відобразити в творі що оточує і світ, що хвилює його, свої враження про цей світ, але відобразити себе в ньому не може.

У своїх роботах учений звертає увагу на те, що істина не народжується і не закріплюється в свідомості однієї, навіть найвинятковішої, особи, а встановлюється тільки за допомогою діалогу. М. Бахтін підходить з цієї точки зору і до розгляду позиції автора і позиції героя, принципово розрізняючи естетичні категорії «автор» і «герой», які не можуть не стикатися між собою, але в той же час мають істотні відмінності. [1, с.17].

Отже, М. Бахтін розглядає автора в декількох аспектах: «біографічний автор» – «первинний автор» – «вторинний автор» (частково виражений у творі).

На наш погляд, щоб чітко розмежувати такі поняття як біографічний автор і первинний автор (автор-творець), логічніше назвати первинного автора автором-оповідачем (наратором).

Значне місце в розвитку як теорії «образу автора», так і загальних уявлень про побудову літературного твору, займають праці В. Виноградова. У

дослідженнях В. Виноградова червоною ниткою проходить думка про необхідність розмежовувати «поетичний «образ автора» з його модифікаціями» [4, с. 115].

Після основоположних робіт М. Бахтіна і В. Виноградова проблема автора стає і філософською, і мовностилістичною, і в справжньому сенсі естетичною проблемою поезики. Дослідники ХХ ст., спираючись на досвід попередників, намагаються по-своєму інтерпретувати проблему авторської позиції.

Проблема автора з особливою гостротою була поставлена у середині ХХ століття у працях Л. Гінзбург, Г. Гуковського, М. Брандес, Б. Кормана, Н. Бонецької, Б. Успенського, А. Чичеріна та ін.

Чільне місце у працях Л. Гінзбург займає питання про відношення між ціннісними позиціями автора і його героїв. Дослідник стверджує, що «цінності, що керують поведінкою персонажів, можуть співпадати з цінностями автора, проте можуть і протистояти їм» [5, с. 217]. Л. Гінзбург називає автора в ліриці – ліричним суб'єктом, ліричною особою, ліричним героєм. При цьому вона робить важливий висновок, що не всяке ліричне «я» може бути ліричним героєм, проте будь-який ліричний герой – це обов'язково ліричне «я». В епічному творі, на думку Л. Гінзбург, автор іноді «ховається за оповідачем, щоб залишити право кінцевих узагальнень» [5, с. 15].

М. Брандес систематизує теоретичні поняття з проблеми автора, визначаючи поняття «автор» з двох позицій: як конструктивний стилетвірний чинник і як образ, що реконструюється у читацькому сприйнятті. М. Брандес простежує актуалізацію способів вираження авторської позиції у художньому творі на чотирьох рівнях: «композиційно-мовному, емоційно-оцінному, індивідуально-психологічному, мовному» [3, с. 53], а також ілюструватиметься взаємодія в творі традиційних типів оповідачів – аукториальний оповідач у формі третьої особи, оповідач у формі «я», персоніфікований розповідач – з урахуванням можливих жанрових варіантів.

Новий етап розробки теорії автора пов'язаний з науковою діяльністю Б. Кормана, який спирається на філософсько-естетичні ідеї М. Бахтіна, при цьому він наводить декілька значень поняття «автор»: «погляд на дійсність, вираженням якого є весь твір» [10, с.41]; автор-оповідач в епічних творах; особлива форма вираження авторського «я» у ліриці. Усі ці «різні, але споріднені» [10, с. 9] значення є художніми образами і принципово відрізняються від біографічного автора. Відповідно, не можна говорити як про повний збіг образу автора і біографічного автора, так і про збіг реальної і художньої біографії.

К. Фролова акцентує увагу на тому, що автор реалізується у всьому – в архітектоніці твору, в характері авторських ремарок, у деталях зовнішності персонажа, в навколишньому оточенні, в пейзажі, в ліричних відступах тощо. Образ автора може виступати в різних формах, і «вже сам вибір форми, вибір типу художньої мови несе в собі велику інформацію, виражає позицію автора» [16, с.51].

Сучасна філологічна наука має в своєму розпорядженні також різноманітну термінологію для позначення поняття «автор». У вітчизняному літературознавстві образ автора трактується як художній двійник реальної особистості письменника, змодельоване ним уявлення про себе і відтворене у свідомості читача [11, с.513].

На думку В. Халізева, слід розділяти «персоніфікованого і неперсоніфікованого оповідача» [18, с. 302]. Відповідно до такої класифікації персоніфікований (названий) оповідач – це розповідач. Неперсоніфікований оповідач – це власне оповідач, при якому оповідь у творі ведеться від третьої особи.

Наратологи (Ц. Тодоров, Ван Дейк і ін.), «враховуючи розбіжності в термінології між поняттями оповідач і розповідач», замінили їх одним загальним терміном – «наратор». Поняття «наратор», на думку В. Шміда, є суто функціональним, тобто «позначає носія функції оповіді безвідносно до яких би то не було типологічних ознак» [20, с. 65].

За філософськими дослідженнями, поняття автор – це свідомість, представлена в художньому тексті. Авторська свідомість розповсюджується і на сферу свідомості оповідача, який виступає в творі деколи відкрито, має свій самостійний голос, здавалося б, незалежний ні від чиєї іншої сфери свідомості.

Н. Римар, В. Скобелев, розуміючи автора не тільки як вираз свідомості, але і як вираз художньої діяльності, пропонують «перейти від традиційного гносеологічного розуміння автора літературного твору як суб'єкта свідомості до його тлумачення як суб'єкта художньої діяльності, суттю якої є діалог художника з життям» [14, с. 9].

М. Фуко трактує поняття «автор» як певний функціональний принцип, позначаючи чотири характерні риси авторської функції: 1) функція автора, що співвідноситься з визначальним і артикулюючим дискурсивним аспектом; 2) функція автора неоднаково впливає на дискурси всіх часів і всіх типів цивілізацій; 3) функція автора не визначається спонтанним взаємовідношенням дискурсу і його творця, а зокрема серією специфічних і складних операцій; 4) функція автора не є простим і чистим посиланням на реальну особу, оскільки вона може одночасно породжувати декілька «я», декількох суб'єктів і позицій, які можуть зайняти різні групи людей» [17, с. 451]. Позиція автора, на думку М. Фуко, не є джерелом значень, які вибудовують твір, образ автора є певною функціональною засадою [17, с.169].

В. Кожинов вводить в обіг термін «голос автора», пов'язаний з виявом у творі ідейно-естетичних і світоглядних позицій письменника. Він вважає, що «мета дослідника полягає в тому, щоб визначити і аналітично виявити голос автора, який охоплює весь твір і навіть творчість письменника в цілому» [9, с. 26].

Визначаючи позицію автора як «матеріалізоване здійснення задуму», літературознавцями були зроблені спроби уточнення меж у співвідношенні «образу автора» і авторської позиції. Так, О. Галич вважає, що в системному

співвідношенні понять – «оповідач», «розповідач», «образ автора», «авторська позиція» – чіткої термінологічної єдності в літературознавстві ще не вироблено [15, с. 153].

В. Катаєв стверджує, що «структура образу автора ширша ніж категорія авторського суб'єктивізму (авторський задум, авторська позиція, авторський голос, введення автора в число дійових осіб тощо), що входять в неї як складові частини» [8, с.40]. Як видно, тут в одному ряду стоять позиція автора і різні форми її втілення, тоді як саме поняття «авторська позиція» включає відношення і до голосів героїв, і до голосу розповідача.

І. Роднянська, навпаки, трактує «образ автора» як вужче поняття, вказуючи на одну з форм непрямой присутності автора в творі [13, с.13].

З погляду Ю. Проскуриної, образ автора – «не «авторська особа», не «концентроване втілення суті твору», не позатекстова дефініція, що належить свідомості реципієнта. Це перш за все персоніфікована, сюжетно проявлена, далеко не єдина форма виразу позиції письменника» [12, с.69].

За твердженням М. Гуменного, авторська позиція – це «загальна категорія», яка «виявляється у всій структурі твору і входить в саму серцевину роману (у тому числі і в образі автора, і в образі оповідача)» [6, с. 14].

На нашу думку, образ автора і позиція автора, істотно розрізняючись, постають двома рівновеликими для літературного твору явищами. Відмінність полягає в тому, що образ автора – це «вторинний», створений в творі абстрактний образ автора, а авторська позиція є втіленою через композицію, сюжет, систему образів тощо світогляд реального творця твору.

Авторська позиція знаходить своє вираження в композиційно-сюжетній організації твору; в угрупованні персонажів, динаміці їх характерів і філософських шуканнях; в оповідній системі, в стилістичному оформленні.

Отже, позиція автора, що породжується взаємовпливом світоглядної сфери, біографічного континууму, естетичного принципу, виробляється активною авторською думкою в процесі творчості і може змінюватися і удосконалюватися разом з твором. Авторська позиція зрозуміла нами як творча активність автора, яка розгортає можливості героя в художньому світі твору. Саме так ми тлумачитимемо поняття «авторська позиція» у подальших дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности // М.М. Бахтин. Эстетика словесного творчества. – 2-е изд. – М.: Искусство, 1986. – С. 9 – 191.
2. Боневская Н.К. «Образ автора» как эстетическая категория // Контекст – 1985. – М.: Наука, 1986. – С. 241 – 269.
3. Брандес М.П. Стилистический анализ. – М.: Высшая школа, 1971. – 192 с.
4. Виноградов В.В. О языке художественной прозы. – М.: Наука, 1980. – 360 с.

5. Гинзбург Л.Я. О литературном герое. – Л.: Сов. писатель, 1979. – 223 с.
6. Гуменний М.Х. Проблема авторської позиції в романах Олеся Гончара // Дивослово. – К.: Освіта, 1994. – № 1. – С. 12 – 15.
7. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум. Науково-навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. і перероб. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2007. – 313 с.
8. Катаев В.Б. К постановке проблемы образа автора // Филологические науки, 1966. – № 1. – С. 29 – 41.
9. Кожин В.В. Проблема автора и путь писателя (на материале двух повестей Ю. Трифонова) // Контекст – 1977. Литературно-теоретические исследования. – М.: Наука, 1978. – С. 23 – 47.
10. Корман Б.О. Изучение текста художественного произведения. – М.: Просвещение, 1972. – 110 с.
11. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К.: ВЦ Академія, 1997. – 752 с.
12. Проскурина Ю.М. Образ автора и его стилеобразующая функция (на материале раннего творчества Ф.М. Достоевского) // Проблемы стиля и жанра в русской литературе XIX – начала XX века. – Свердловск: СГПИ, 1989. – С. 67 – 78.
13. Роднянская И.Б. Автора образ // Литературный энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – С. 13 – 14.
14. Рымарь Н.Т., Скобелев В.П. Теория автора и проблема художественной деятельности. – Воронеж: Логос-Траст, 1994. – 263 с.
15. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. – Київ: Либідь, 2001. – 488 с.
16. Фролова К.П. Аналіз художнього твору. – К.: Рад. школа, 1975. – 174 с.
17. Фуко Мишель. Що таке автор? // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С. 448 – 455.
18. Хализев В.Е. Теория литературы: Учебник для студентов вузов. – М.: Высшая школа, 1999. – 398 с.
19. Храпченко М.Б. Собрание сочинений: В 4 т. – М.: Худож. литература, 1980. – Т.3.: Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы. – 360 с.
20. Шмид В. Нарратология. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

АНОТАЦІЯ

Копейцева Л.П. Проблема автора та авторської позиції в сучасному літературознавстві.

У статті висвітлюється проблема автора і авторської позиції у сучасному літературознавстві як ключ до розуміння «відкритості» та «прихованості»

авторського відношення, форми реалізації погляду художника на дійсність, який прагне як до об'єктивності, так і до тенденційності. У дослідженні розглядаються різноманітні погляди на проблему втілення авторського «я», у яких простежується тенденція злиття поняття «автор» з особистістю письменника. Зроблено висновок про те, що авторська позиція – це творча активність автора, яка розкриває можливості героя у художньому світі твору.

Ключові слова: образ автора, авторська позиція, творча активність автора, наратор.

АННОТАЦИЯ

Копейцева Л.П. Проблема автора и авторской позиции в современном литературоведении.

В статье осмысливается проблема автора и авторской позиции в современном литературоведении как ключ в понимании «открытости» и «скрытости» авторской точки зрения, о формах реализации взгляда художника на действительность, устремленного как к объективности, так и к тенденциозности. В исследовании рассматриваются различные взгляды на проблему воплощения авторского «я», в которых заметна тенденция к сближению понятия «автор» с писательской личностью. Сделан вывод о том, что авторская позиция – творческая активность автора, которая развертывает возможности героя в целом художественном мире произведения.

Ключевые слова: образ автора, авторская позиция, творческая активность автора, наратор.

SUMMARY

Kopeyceva L.P. The problem of author and author's position in modern study of literature.

In the article is interpreted the problem of author and author's position in modern study of literature as a key to understanding of «opening» and «closing» of author's point of view; also is observed about forms of artist's realizations of views on reality, which are turned as to objectivity so to tendentiousness. In research are considered different at the problem of embody-views ment of author's «I», in which one may observe the tendency to closing of notion «author» with poetic personality. It is made a conclusion that author's position is creative activity of author, which opens possibilities of hero in the whole artistic world of work of literature.

Key words: author's image, author's position, creative activity of author, narrator.